

Rättsfallssamlingen

DOMSTOLENS DOM (första avdelningen)

den 15 mars 2017¹

”Begäran om förhandsavgörande — Unionsrätt — Enskildas rättigheter — Domstols åsidosättande — Begäran om förhandsavgörande — Anhängiggörande vid domstolen — Nationell domstol som dömer i sista instans”

I mål C-3/16,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 267 FEUF, framställd av Hof van beroep te Brussel (Appellationsdomstolen i Bryssel, Belgien) genom beslut av den 23 december 2015, som inkom till domstolen den 4 januari 2016, i målet

Lucio Cesare Aquino

mot

Belgische Staat,

meddelar

DOMSTOLEN (första avdelningen)

sammansatt av avdelningsordföranden R. Silva de Lapuerta (referent) samt domarna J.-C. Bonichot, A. Arabadjiev, C.G. Fernlund och S. Rodin,

generaladvokat: H. Saugmandsgaard Øe,

justitiesekreterare: förste handläggaren M. Ferreira,

efter det skriftliga förfarandet och förhandlingen den 23 november 2016,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

- Lucio Cesare Aquino, genom M. Verwilghen och H. Vandenberghe, advocaten,
- Belgiens regering, genom C. Pochet och M. Jacobs, båda i egenskap av ombud, biträdda av E. Matteredne, D. Lindemans och F. Judo, advocaten,
- Europeiska kommissionen, genom J.-P. Keppenne och H. Kranenborg, båda i egenskap av ombud,

med hänsyn till beslutet, efter att ha hört generaladvokaten, att avgöra målet utan förslag till avgörande, följande

¹ — Rättegångsspråk: nederländska.

Dom

- 1 Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artiklarna 267 tredje stycket FEUF och artiklarna 47 andra stycket och 52.3 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (nedan kallad stadgan).
- 2 Begäran har framställts i ett mål mellan M. Lucio Cesare Aquino och Belgische Staat (belgiska staten) om utomobligatoriskt skadeståndsansvar.

Tillämpliga bestämmelser

- 3 Artikel 18 i Koninklijk besluit tot vaststelling van de cassatie-procedure bij de Raad van State (kunglig kungörelse om fastställande av kassationsförfarandet vid Högsta förvaltningsdomstolen), av den 30 november 2006 (*Belgisch Staatsblad*, 1 december 2006, s. 66844), har följande lydelse:

”1. När föredraganden föreslår att talan ska avvisas eller ogillas ska chefen för domstolskansliet delge klaganden rapporten, varpå klaganden har trettio dagar på sig att begära fortsatt handläggning av förfarandet för att kunna yttra sig.

Om klaganden inte begär att beredas tillfälle att yttra sig, överför chefen för domstolskansliet ärendet till avdelningen för att denna ska fastställa att talan har återkallats. De parter som ännu inte erhållit avgörandet delges föredragandens rapport samtidigt som avgörandet.

Om klaganden begär att beredas tillfälle att yttra sig ska den ordinarie domaren genom beslut fastställa en dag då parterna ska infinna sig.

Chefen för domstolskansliet ska hänvisa till förevarande bestämmelse när klaganden delges den rapport där det föreslås att talan ska avvisas eller ogillas.

2. När föredraganden inte har föreslagit att talan ska avvisas eller ogillas ska avdelningsordföranden eller den ordinarie domare som denne utser, genom beslut direkt fastställa en dag för förhandling då talan ska prövas.”

- 4 Följande föreskrivs i artikel 21 sjunde stycket i Gecoördineerde wetten op de Raad van State (Samordnade lagarna om Högsta förvaltningsdomstolen), av den 12 januari 1973 (*Belgisch Staatsblad*, 21 mars 1973, s. 3461), i den lydelse som var tillämplig i det nationella målet, avseende överklaganden av avgöranden från förvaltningsdomstolar vad gäller såväl talan om ogiltigförklaring som kassationstalan:

”Det föreligger när det gäller klaganden en presumtion för återkallande av talan när vederbörande inte har framställt någon begäran om fortsatt handläggning inom trettio dagar räknat från delgivningen av föredragandens rapport eller av det meddelande som anger att artikel 30, 1 § stycke 3 tillämpas och enligt vilket det föreslås att överklagandet ska ogillas eller avvisas.”

- 5 Artikel 39/60 andra stycket i Wet betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen (lagen om inresa i landet, vistelse, etablering och avlägsnande beträffande utlänningar) av den 15 december 1980 (*Belgisch Staatsblad*, 31 december 1980, s. 14584), i den version som var tillämplig i målet vid den nationella domstolen (nedan kallad lagen av den 15 december 1980), innehåller följande bestämmelse:

”Parterna och deras advokater får yttra sig muntligen vid förhandlingen. Inga andra grunder än de som har angetts i ansökan eller i noten får åberopas.”

6 Artikel 39/67 i lagen av den 15 december 1980 har följande lydelse:

”Avgöranden som meddelas av [Raad voor Vreemdelingenbetwistingen (Migrationsdomstolen)] kan inte bli föremål för talan om återvinning, tredjemanstalan eller resning. Det enda rättsmedlet mot dessa avgöranden är kassationstalan enligt artikel 14, 2 § i Samordnade lagarna om Högsta förvaltningsdomstolen.”

Bakgrund till det nationella målet och tolkningsfrågorna

- 7 Klaganden i det nationella målet är italiensk medborgare och har sedan år 1970 varit bosatt i Belgien.
- 8 Den 23 november 2006 dömde Hof van beroep te Antwerpen (Appellationsdomstolen i Antwerpen, Belgien) klaganden till fängelse i sju år.
- 9 Den 9 november 2011 anmälde klaganden att han ville bli folkbokförd i kommunen Maasmechelen (Belgien). Den 23 februari 2012 delgav Dienst Vreemdelingenzaken (Utlänningsmyndigheten, Belgien) honom ett beslut, daterat den 22 februari 2012, om nekad uppehållsrätt och utvisning av skäl hänförliga till allmän ordning och nationell säkerhet (nedan kallat beslutet av den 22 februari 2012).
- 10 Den 6 mars 2012 överklagade klaganden detta beslut till Raad voor Vreemdelingenbetwistingen (Migrationsdomstolen, Belgien). Den 15 maj 2012 yrkade han, med åberopande av EU-domstolens praxis på området, att Migrationsdomstolen skulle begära ett förhandsavgörande beträffande tolkningen av artikel 16.4 och artikel 28.3 c i Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/38/EG av den 29 april 2004 om unionsmedborgares och deras familjemedlemmars rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier och om ändring av förordning (EEG) nr 1612/68 och om upphävande av direktiven 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG och 93/96/EEG (EUT L 158, 2004, s. 77, och rättelser i EUT L 229, 2004, s. 35 och EUT L 197, 2005, s. 34).
- 11 Genom dom av den 24 augusti 2012 avisade Raad voor Vreemdelingenbetwistingen (Migrationsdomstolen) överklagandet med motiveringen att inga grunder hade angetts. Samtidigt avslog Migrationsdomstolen klagandens yrkande om hänskjutande av en tolkningsfråga till EU-domstolen, med motiveringen att yrkandet hade framställts precis före förhandlingen och att klaganden inte hade angett något skäl som visade att yrkandet inte hade kunnat framställas tidigare.
- 12 Den 24 september 2012 överklagade klaganden domen till Raad van State (Högsta förvaltningsdomstolen, Belgien). Efter det att föredraganden föreslagit att överklagandet skulle avvisas på grund av att inga tillåtna grunder hade angetts, avstod den berörda personen från att, inom den föreskrivna fristen, begära fortsatt handläggning av förfarandet för att kunna yttra sig. Till följd av detta fastställde Raad van State (Högsta förvaltningsdomstolen) den 4 april 2013, med stöd av artikel 21 sjunde stycket i Samordnade lagarna om Högsta förvaltningsdomstolen, att klaganden skulle anses ha återkallat sin talan.
- 13 Under tiden hade klaganden den 27 juni 2010 inlett ett förfarande vid Strafvueroeringsrechtbank van de nederlandstalige rechtbank van eerste aanleg Brussel (Domstolen för verkställighet av straff vid Nederländskspråkiga förstainstansdomstolen i Bryssel, Belgien) för att beviljas elektronisk fotboja. Domstolen hade ogillat talan genom dom av den 2 mars 2012. Genom en annan dom av den 23 maj 2012 hade samma domstol även ogillat klagandens ansökan om villkorlig frigivning.
- 14 Klaganden överklagade då den sistnämnda domen till Hof van Cassatie (Kassationsdomstolen, Belgien). Klaganden gjorde bland annat gällande att domen stred mot artiklarna 16 och 28 i direktiv 2004/38, och yrkade att frågor skulle hänskjutas till EU-domstolen med anledning av detta. Den förstnämnda

domstolen ogillade överklagandet genom dom av den 19 juni 2012 och framhöll samtidigt att den inte hade någon skyldighet att inge en begäran om förhandsavgörande till EU-domstolen, eftersom överklagandet, av ett skäl hänförligt till förfarandet vid Hof van Cassatie (Kassationsdomstolen, Belgien), inte kunde prövas på de grunder som åberopats av klaganden.

- 15 Den 21 november 2012 beviljade Strafvueroeringsrechtbank van de nederlandstalige rechtbank van eerste aanleg Brussel (Domstolen för verkställighet av straff vid Nederländskspråkiga förstainstansdomstolen i Bryssel, Belgien) klagandens ansökan om elektronisk fotboja, och genom dom av den 14 augusti 2013 beviljade samma domstol honom villkorlig frigivning.
- 16 Klaganden hade dessförinnan, den 6 september 2012, på nytt ansökt om att bli folkbokförd i kommunen Maasmechelen. Den 22 april 2013 utfärdade kommunen ett uppehållstillståndskort till honom med giltighetstid till och med den 3 april 2018.
- 17 Den 31 augusti 2012 väckte klaganden talan vid Nederlandstalige rechtbank van eerste aanleg Brussel (Nederländskspråkiga förstainstansdomstolen i Bryssel), och yrkade
  - att belgiska staten skulle förpliktas att återkalla beslutet av den 22 februari 2012, därför att detta beslut stred mot bestämmelserna i direktiv 2004/38,
  - att det skulle fastställas att Strafvueroeringsrechtbank van de nederlandstalige rechtbank van eerste aanleg Brussel (Domstolen för verkställighet av straff vid Nederländskspråkiga förstainstansdomstolen i Bryssel), i sin dom av den 23 maj 2012, och Hof van Cassatie (Kassationsdomstolen), i sin dom av den 19 juni 2012, gjorde en felaktig bedömning genom att kvalificera klagandens uppehållsrätt som ”prekär” och neka honom villkorlig frigivning, och
  - att belgiska staten skulle förpliktas att utge en ersättning på 25 000 euro på grund av att unionsrätten åsidosatts av Strafvueroeringsrechtbank van de nederlandstalige rechtbank van eerste aanleg Brussel (Domstolen för verkställighet av straff vid Nederländskspråkiga förstainstansdomstolen i Bryssel), av Hof van Cassatie (Kassationsdomstolen) samt av Raad voor Vreemdelingenbetwistingen (Migrationsdomstolen), då dessa domstolar, som dömde i sista instans, hade åsidosatt unionsrätten och underlåtit att uppfylla sin skyldighet att inhämta förhandsavgörande från EU-domstolen.
- 18 Genom dom av den 27 maj 2013 avvisade Nederlandstalige rechtbank van eerste aanleg Brussel (Nederländskspråkiga förstainstansdomstolen i Bryssel) talan i den del den inte kunde tas upp till sakprövning, och ogillade den i övrigt. Klaganden överklagade då domen till Hof van beroep te Brussel (Appellationsdomstolen i Bryssel).
- 19 Hof van beroep te Brussel (Appellationsdomstolen i Bryssel) konstaterade att beslutet av den 22 februari 2012 enbart grundade sig på tidigare fällande domar mot klaganden, vilket stred mot artikel 27.2 i direktiv 2004/38. Således ålade domstolen belgiska staten att utge ett belopp på 5 000 euro för den ideella skada som beslutet orsakat.
- 20 Vad beträffar den skada som ska ha uppstått på grund av det åsidosättande av unionsrätten som Raad voor Vreemdelingenbetwistingen (Migrationsdomstolen) påstås ha gjort sig skyldig till, konstaterar Hof van beroep te Brussel (Appellationsdomstolen i Bryssel) att klaganden hade uppmanat denna domstol att hänskjuta en tolkningsfråga till EU-domstolen genom en skrivelse som ingavs efter utgången frist, och att denna begäran hade avslagits såsom för sent ingiven genom domen av den 24 augusti 2012. Hof van beroep te Brussel (Appellationsdomstolen i Bryssel) erinrar även om att den kassationstalan som väckts vid Raad van State (Högsta förvaltningsdomstolen) mot denna dom avvisades på grund av återkallande av talan.

- 21 Hof van beroep te Brussel (Appellationsdomstolen i Bryssel) har angett att frågan då uppkommer huruvida villkoren för den belgiska statens skadeståndsansvar ska anses vara uppfyllda med avseende på var och en av de tre domstolar som klaganden nämnt.
- 22 När det gäller Strafvueroeringsrechtbank van de nederlandstalige rechtbank van eerste aanleg Brussel (Domstolen för verkställighet av straff vid Nederländskspråkiga förstainstansdomstolen i Bryssel) konstaterar Hof van beroep te Brussel (Appellationsdomstolen i Bryssel) att det inte av någon inlaga i målet framgår att klaganden skulle ha framställt något yrkande vid den domstolen om hänskjutande av en tolkningsfråga till EU-domstolen. De successiva domarna från Strafvueroeringsrechtbank van de nederlandstalige rechtbank van eerste aanleg Brussel (Domstolen för verkställighet av straff vid Nederländskspråkiga förstainstansdomstolen i Bryssel), vilka samtliga vunnit laga kraft, har inte blivit föremål för något resningsförfarande, vilket betyder att den berörda personen inte kan ha lidit någon skada. Det kan således inte anses föreligga någon grund för att hålla den belgiska staten skadeståndsansvarig för den domstolens utövande av sin dömande verksamhet.
- 23 Vad gäller Raad voor Vreemdelingenbetwistingen (Migrationsdomstolen) framhåller Hof van beroep te Brussel (Appellationsdomstolen i Bryssel) att domen av den 24 augusti 2012 innehöll ett avslag på yrkandet om hänskjutande av en tolkningsfråga till EU-domstolen, med motiveringen att yrkandet hade framställts i en inlaga som getts in precis före förhandlingen och att inget skäl hade angetts för att visa att yrkandet inte hade kunna framställas tidigare.
- 24 Hof van beroep te Brussel (Appellationsdomstolen i Bryssel) påpekar dock att överklagandet av denna dom till Raad van State (Högsta förvaltningsdomstolen) aldrig prövades i sak, och att det inte ens prövades om en sakprövning var möjlig, eftersom det faktum att någon begäran om fortsatt handläggning inte getts in inom den föreskrivna fristen efter delgivningen av föredragandens rapport ledde till att klaganden presumerades ha återkallat sin talan. Frågan uppkommer då huruvida, under sådana omständigheter, nämnda dom ska anses ha meddelats av en domstol som dömer i sista instans, på grund av att överklagandet inte ledde till någon prövning i sak. Klagandens yrkande om att Raad voor Vreemdelingenbetwistingen (Migrationsdomstolen) skulle begära ett förhandsavgörande från EU-domstolen ska nämligen ha ogillats med motiveringen att yrkandet hade framställts i en inlaga som på grund av tidpunkten för dess ingivande inte beaktades av domstolen.
- 25 Hof van beroep te Brussel (Appellationsdomstolen i Bryssel) framhåller att belgiska staten kan bli skadeståndsskyldig för ett åsidosättande av unionsrätten på grund av ett eventuellt fel som begåtts vid utövandet av den dömande verksamheten om det rör sig om ett uppenbart åsidosättande. En vägran att inge en begäran om förhandsavgörande skulle kunna leda till ett sådant åsidosättande av unionsrätten.
- 26 Enligt Hof van beroep te Brussel (Appellationsdomstolen i Bryssel) ska det, under omständigheterna i det nationella målet, fastställas huruvida Hof van Cassaties (Kassationsdomstolens) avslag på yrkandet om hänskjutande av en tolkningsfråga till EU-domstolen utgör ett åsidosättande av artikel 267 FEUF, mot bakgrund av artikel 47 andra stycket jämförd med artikel 52.3 i stadgan.
- 27 Dessutom ställer sig Hof van beroep te Brussel (Appellationsdomstolen i Bryssel) frågan huruvida handläggningen av målet vid Raad voor Vreemdelingenbetwistingen (Migrationsdomstolen) har stridit mot artikel 47 andra stycket jämförd med artikel 52.3 i stadgan, på grund av att den sistnämnda domstolen fann att en förfaranderegeln hindrade den från att tillåta yrkandet om hänskjutande av en tolkningsfråga till EU-domstolen. Detta yrkande ska nämligen ha avslagits med motiveringen att det hade framställts i en inlaga som på grund av tidpunkten för dess ingivande inte kunde beaktas av domstolen.
- 28 Slutligen återstår frågan huruvida detta avslag stred mot artikel 267 FEUF.

29 Mot denna bakgrund beslutade Hof van beroep te Brussel (Appellationsdomstolen i Bryssel) att vilandeförklara målet och att ställa följande frågor till EU-domstolen:

- ”1) Ska med beaktande av EU-domstolens praxis – i målen Köbler (dom av den 30 september 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513) och Traghetti del Mediterraneo (dom av den 13 juni 2006, Traghetti del Mediterraneo, C-173/03, EU:C:2006:391) – angående statens ansvar för av domstolar begångna fel som innebär ett åsidosättande av unionsrätten, en domstol anses ha dömt i sista instans, när någon prövning av dess avgörande, efter det att detta har överklagats genom kassationstalan, inte har kunnat göras på grund av tillämpningen av en nationell förfaranderegulering enligt vilken klaganden, som har ingett ett yttrande i kassationsförfarandet, presumeras (utan möjlighet till motbevisning) ha återkallat sin talan?
- 2) Är det förenligt med artikel 267 tredje stycket FEUF, även mot bakgrund av artikel 47 andra stycket i stadgan jämförd med artikel 52.3 i stadgan, att en nationell domstol som enligt nämnda bestämmelse i EUF-fördraget är skyldig att begära förhandsavgörande från EU-domstolen avslår ett yrkande om hänskjutande av en tolkningsfråga enbart av det skälet att yrkandet har framställts i en inlägga som enligt tillämpliga processuella regler inte ska beaktas eftersom det framställts för sent?
- 3) För det fall den högsta av de allmänna domstolarna inte bifaller ett yrkande om hänskjutande av en tolkningsfråga, ska det i så fall anses att den domstolen har gjort sig skyldig till en överträdelse av artikel 267 tredje stycket FEUF, även sett mot bakgrund av artikel 47 andra stycket i stadgan jämförd med artikel 52.3 i stadgan, om den avslår yrkandet enbart med motiveringen att tolkningsfrågan inte har hänskjutits 'eftersom överklagandet, av ett skäl hänförligt till förfarandet vid [den domstolen], inte kan prövas på de grunder som åberopats'?”

Prövning av tolkningsfrågorna

Den första frågan

- 30 Hof van beroep te Brussel (Appellationsdomstolen i Bryssel) har ställt sin första fråga för att få klarhet i huruvida artikel 267 tredje stycket FEUF ska tolkas så, att en domstol vars avgöranden kan bli föremål för rättsmedel enligt nationell lagstiftning ändå kan anses vara den domstolen som dömer i sista instans, i de fall då överklagandet, genom kassationstalan, av avgörandet från den domstolen inte har prövats på grund av klagandens återkallande av talan.
- 31 Det ska erinras om att det framgår av artikel 267 tredje stycket FEUF att de nationella domstolar mot vars avgöranden det inte finns något rättsmedel enligt nationell lagstiftning är skyldiga att inhämta ett förhandsavgörande från EU-domstolen (se, för ett liknande resonemang, dom av den 6 oktober 1982, Cilfit m.fl., 283/81, EU:C:1982:335, punkt 6).
- 32 Skyldigheten att föra en fråga vidare till EU-domstolen enligt artikel 267 tredje stycket FEUF utgör nämligen ett led i samarbetet mellan de nationella domstolarna, som ska tillämpa unionsrätten, och EU-domstolen för att säkerställa att unionsrätten tillämpas korrekt och tolkas enhetligt i alla medlemsstater (se, för ett liknande resonemang, dom av den 9 september 2015, X och van Dijk, C-72/14 och C-197/14, EU:C:2015:564, punkt 54).
- 33 Vidare är syftet med denna skyldighet enligt artikel 267 tredje stycket FEUF att föra en fråga vidare till EU-domstolen bland annat att förhindra att det i någon medlemsstat uppstår en inhemsk rättspraxis som inte står i överensstämmelse med de unionsrättsliga bestämmelserna (se, för ett liknande resonemang, dom av den 15 september 2005, Intermodal Transports, C-495/03, EU:C:2005:552, punkt 29).

- 34 Domstolen har vid flera tillfällen understrukit att en domstol som dömer i sista instans per definition är den sista domstolsinstansen där enskilda kan göra gällande sina rättigheter enligt unionsrätten. Domstolar som dömer i sista instans är skyldiga att säkerställa att rättsreglerna tolkas enhetligt på nationell nivå (se, för ett liknande resonemang, dom av den 30 september 2003, Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, punkt 34, och dom av den 13 juni 2006, Traghetti del Mediterraneo, C-173/03, EU:C:2006:391, punkt 31).
- 35 Det framgår av de handlingar i målet som EU-domstolen tagit del av att avgöranden från Raad voor Vreemdelingenbetwistingen (Migrationsdomstolen), enligt artikel 39/67 i lagen av den 15 december 1980, kan överklagas genom kassationstalan enligt artikel 14.2 i Samordnade lagarna om Högsta förvaltningsdomstolen.
- 36 Av detta följer att Raad voor Vreemdelingenbetwistingen (Migrationsdomstolen) inte kan anses vara en domstol som dömer i sista instans, eftersom dess avgöranden kan prövas av en högre instans där enskilda kan göra gällande sina rättigheter enligt unionsrätten. Följaktligen kan dess domar inte anses ha meddelats av en nationell domstol mot vars avgöranden det inte finns något rättsmedel enligt nationell lagstiftning i den mening som avses i artikel 267 tredje stycket FEUF.
- 37 Den omständigheten att bestämmelserna i artikel 18 i Kunglig kungörelse av den 30 november 2006, som reglerar förfarandet vid Raad van State (Högsta förvaltningsdomstolen), innebär att en part som har överklagat ett avgörande från Raad voor Vreemdelingenbetwistingen (Migrationsdomstolen) genom kassationstalan presumeras, utan möjlighet till motbevisning, ha återkallat sin talan i de fall då vederbörande inte har begärt fortsatt handläggning inom trettio dagar efter det att denne delgetts en rapport från föredraganden enligt vilken talan ska avvisas eller ogillas, påverkar inte det faktum att avgöranden från Raad voor Vreemdelingenbetwistingen (Migrationsdomstolen) kan överklagas till en högre instans och således har meddelats av en domstol som inte dömer i sista instans.
- 38 Mot bakgrund av det ovan anförda ska den första frågan besvaras på följande sätt: Artikel 267 tredje stycket FEUF ska tolkas så, att en domstol vars avgöranden kan bli föremål för rättsmedel enligt nationell lagstiftning inte kan anses vara den domstol som dömer i sista instans, i de fall då någon prövning av dess avgörande, efter överklagande genom kassationstalan, inte har kunnat göras på grund av att klaganden återkallat talan.

Den andra frågan

- 39 Hof van beroep te Brussel (Appellationsdomstolen i Bryssel) har ställt sin andra fråga för att få klarhet i huruvida artikel 267 tredje stycket FEUF, mot bakgrund av artikel 47 andra stycket och artikel 52.3 i stadgan, ska tolkas så, att en domstol får avslå ett yrkande om inhämtande av förhandsavgörande från EU-domstolen enbart av det skälet att yrkandet har framställts i en inlägga som enligt tillämpliga processuella regler inte ska beaktas eftersom det framställts för sent.
- 40 Eftersom det framgår av den första frågan att Raad voor Vreemdelingenbetwistingen (Migrationsdomstolen) inte kan betraktas som en domstol som dömer i sista instans och då den andra frågan grundar sig på den motsatta förutsättningen, saknas anledning att besvara den andra frågan.

Den tredje frågan

- 41 Hof van beroep te Brussel (Appellationsdomstolen i Bryssel) har ställt sin tredje fråga för att få klarhet i huruvida artikel 267 tredje stycket FEUF ska tolkas så, att en domstol som dömer i sista instans får avstå från att hänskjuta en tolknings- eller giltighetsfråga till EU-domstolen när ett överklagande genom kassationstalan ska avvisas på grund av rättegångshinder hänförliga till förfarandet vid den domstolen.

- 42 Om det inte finns något rättsmedel mot ett avgörande från en nationell domstol är denna domstol i princip skyldig att, när en fråga om tolkningen av FEU-fördraget uppkommer vid denna, föra frågan vidare till EU-domstolen enligt artikel 267 tredje stycket FEUF (dom av den 18 juli 2013, Consiglio Nazionale dei Geologi, C-136/12, EU:C:2013:489, punkt 25).
- 43 Det framgår av förhållandet mellan artikel 267 andra stycket FEUF och artikel 267 tredje stycket FEUF att de domstolar som avses i artikel 267 tredje stycket FEUF har samma utrymme för skönsmässig bedömning som alla andra nationella domstolar när det gäller att avgöra om ett beslut i en unionsrättslig fråga är nödvändigt för att göra det möjligt för dem att döma i saken. Dessa domstolar är därför inte skyldiga att hänskjuta en vid dem väckt fråga om tolkning av unionsrätten, om den frågan inte är relevant, det vill säga om svaret på frågan, oavsett vilket, inte under några omständigheter kan inverka på utgången i målet (dom av den 18 juli 2013, Consiglio Nazionale dei Geologi, C-136/12, EU:C:2013:489, punkt 26).
- 44 Det betyder att i ett fall där det följer av de processuella reglerna i den berörda medlemsstaten att talan inte kan prövas på de grunder som åberopats vid en sådan domstol som avses i artikel 267 tredje stycket FEUF, kan en begäran om förhandsavgörande inte anses vara nödvändig och relevant för att domstolen ska kunna döma i målet.
- 45 Det framgår av EU-domstolens fasta praxis att en begäran om förhandsavgörande motiveras av behovet av att finna en faktisk lösning på en tvist som rör unionsrätt. Den kan inte anses ha till syfte att EU-domstolen ska lämna rådgivande yttranden i allmänna eller hypotetiska frågor (dom av den 2 april 2009, Elshani, C-459/07, EU:C:2009:224, punkt 42).
- 46 I det aktuella fallet har Hof van Cassatie (Kassationsdomstolen), såsom framgår av beslutet om hänskjutande, slagit fast att eftersom överklagandet av domen från Strafvoueroeringsrechtbank van de nederlandstalige rechtbank van eerste aanleg Brussel (Domstolen för verkställighet av straff vid Nederländskspråkiga förstainstansdomstolen i Bryssel) av den 23 maj 2012 skulle avvisas var hänskjutandet till EU-domstolen av en tolkningsfråga irrelevant, då ett svar på frågan inte kunde inverka på utgången i målet.
- 47 Inte desto mindre gäller att de nationella förfarandereglerna inte får innebära vare sig att den nationella domstolens behörighet enligt artikel 267 FEUF inskränks, eller att domstolen undantas från de skyldigheter den har enligt samma bestämmelse.
- 48 Det ska i detta hänseende erinras om att det framgår av domstolens fasta rättspraxis att det i avsaknad av unionsrättsliga bestämmelser på området ankommer på varje medlemsstat att i sin rättsordning fastställa de processuella regler som gäller för talan som syftar till att säkerställa skyddet av enskildas rättigheter, enligt principen om processuell autonomi. Dessa regler får emellertid varken vara mindre förmånliga än dem som reglerar liknande nationella situationer (likvärdighetsprincipen) eller medföra att det i praktiken blir omöjligt eller orimligt svårt att utöva rättigheter som följer av unionsrätten (effektivitetsprincipen) (dom av den 17 mars 2016, Bensada Benallal, C-161/15, EU:C:2016:175, punkt 24 och där angiven rättspraxis).
- 49 Av detta följer att två kumulativa villkor, nämligen iakttagandet av likvärdighetsprincipen och effektivitetsprincipen, måste vara uppfyllda för att en medlemsstat ska kunna göra gällande principen om processuell autonomi i situationer som regleras av unionsrätten (dom av den 17 mars 2016, Bensada Benallal, C-161/15, EU:C:2016:175, punkt 25).
- 50 För det första ska det erinras om att likvärdighetsprincipen kräver att alla regler som gäller för talan tillämpas på samma sätt på en talan som grundar sig på ett åsidosättande av unionsrätten som på en liknande talan som grundar sig på ett åsidosättande av nationell rätt (se, för ett liknande resonemang, dom av den 16 januari 2014, Pohl, C-429/12, EU:C:2014:12, punkt 26, och dom av den 20 oktober 2016, Danqua, C-429/15, EU:C:2016:789, punkt 30).

- 51 I det aktuella fallet förfogar domstolen inte över några uppgifter som ger den anledning att betvivla att de förfaranderegler som är i fråga i det nationella målet överensstämmer med denna princip.
- 52 Vad för det andra gäller effektivitetsprincipen får en nationell förfaranderegul, såsom den i det nationella målet, inte medföra att det i praktiken blir omöjligt eller orimligt svårt att utöva rättigheter som följer av unionsrätten (dom av den 20 oktober 2016, Danqua, C-429/15, EU:C:2016:789, punkt 29).
- 53 Det framgår dessutom av domstolens praxis att varje fall som gäller frågan huruvida en nationell förfaranderegul gör det omöjligt eller orimligt svårt att utöva de rättigheter som enskilda har enligt unionens rättsordning ska bedömas med beaktande av bestämmelsens funktion i förfarandet vid de olika nationella domstolarna som helhet betraktat samt med beaktande av hur förfarandet är utformat och dess särdrag. I förekommande fall ska de principer som ligger till grund för det nationella rättskipningssystemet beaktas, till exempel skyddet av rätten till försvar, rättssäkerhetsprincipen och säkerställandet av en ändamålsenlig handläggning (dom av den 21 februari 2008, Tele2 Telecommunication, C-426/05, EU:C:2008:103, punkt 55).
- 54 I det aktuella fallet framgår det av begäran om förhandsavgörande och av parternas yttranden att Hof van Cassatie (Kassationsdomstolen), i enlighet med nationell processrätt, har fastställt att talan inte kan prövas på de grunder som har åberopats av klaganden till stöd för överklagandet av domen från Strafvotvoeringsrechtbank van de nederlandstalige rechtbank van eerste aanleg Brussel (Domstolen för verkställighet av straff vid Nederländskspråkiga förstainstansdomstolen i Bryssel) av den 23 maj 2012, med motiveringen att även om den berörda personen genom dessa grunder har bestritt förekomsten av en av de kontraindikationer som den domstolen lade till grund för avslaget på ansökan om villkorlig frigivning, var de övriga kontraindikationer som domstolen lagt till grund för sin bedömning tillräckliga i sig för att motivera domslutet.
- 55 Det framgår således inte att den nationella lagstiftningen i det nationella målet kan medföra att det i praktiken blir omöjligt eller orimligt svårt att utöva rättigheter som följer av unionsrätten.
- 56 Mot bakgrund av det ovan anförda ska den tredje frågan besvaras enligt följande: Artikel 267 tredje stycket FEUF ska tolkas så, att en domstol som dömer i sista instans får avstå från att begära ett förhandsavgörande från EU-domstolen när ett överklagande genom kassationstalan avvisas på grund av rättegångshinder hänförliga till förfarandet vid den domstolen, förutsatt att likvärdighetsprincipen och effektivitetsprincipen iaktas.

Rättegångskostnader

- 57 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i det nationella målet utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den hänskjutande domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (första avdelningen) följande:

- 1) **Artikel 267 tredje stycket FEUF ska tolkas så, att en domstol vars avgöranden kan bli föremål för rättsmedel enligt nationell lagstiftning inte kan anses vara den domstol som dömer i sista instans, i de fall då någon prövning av dess avgörande, efter överklagande genom kassationstalan, inte har kunnat göras på grund av att klaganden återkallat talan.**
- 2) **Det saknas anledning att besvara den andra frågan.**

- 3) Artikel 267 tredje stycket FEUF ska tolkas så, att en domstol som dömer i sista instans får avstå från att begära ett förhandsavgörande från EU-domstolen när ett överklagande genom kassationstalan avvisas på grund av rättegångshinder hänförliga till förfarandet vid den domstolen, förutsatt att likvärdighetsprincipen och effektivitetsprincipen iakttas.**

Underskrifter